

NAŠE GRADINE I GRADOVI*

Čitav niz pravnikâ već je pisao o ovom vanrednom rečniku,¹ a i naše će istorike morati uvelike zanimati ovo za našu nauku doista značajno delo. Jer, ako taj rečnik i ima veliku vrednost za juriste, on je ipak u prvom redu istorički rečnik, a pravna istorija i nije nego jedna specijalna istorijska disciplina, koja upravo povezuje političku i kulturnu istoriju. Već iz toga dakle sledi, da će se, kao što juristi, tako i naš istorici svih specijalnih struka moći ovim rečnikom obilno poslužiti; to više, što je autor kod nekih važnijih reči doneo toliko podataka, da su nastali čitavi članci, koji su poredani i povezani u potpune zbirjene, sažete studije o pojedinim pitanjima. Tako je obrađena reč daća na 24 stranice; reči čast, kupiti i porota zapremaju svaka više od 15 stranica, grad 13 stranica, bratstvo više od 12 stranica, crkva 11 i po, a podaci o banu zapremaju više od 10 stranica. Dakako da i kraće obrađene reči sadržavaju isto tako bogat i važan materijal, što više u Mažuranićevom rečniku nisu tek sakupljeni pojedini podaci, nego su ovako pregledni članci protumačeni i popraćeni često vrlo originalnim autorovim shvaćanjem te daju pobude za daljne razmišljanje i specijalne studije. I baš iz tih studija, što upravo spontano nastaju proučavanjem toga rečnika vidimo njegovo bogatstvo i važnost. Nitko ne može odjednom stvarno prikazati ovakovo sadržajem prebogato delo, što svakom specijalnom naučnom radniku pruža i gradu i pobudu, nego što bude više ovakovih pojedinih studija, to će se bolje videti svestranost i obilnost Mažuranićevog rečnika, koji je svoje delo nazvao »Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik«, jer veli: »volio sam, da se reče o djelu, kad bude gotovo — Prinosi ima dosta, nego li Rječnik je krnj«.

Spomenuli smo, da je Mažuranić u povećem članku obradio reč grad. On spominje postanak gradova iz doistoričkih okola, okolišta, utvrda i zakloništa, okruženih opkopima, obrovima, ogradama od drva, kolja, klada, kamena, zida i mira platna gradskoga. Isporedivši s tim još reč gradište, mesto gde je grad ili gde je bio grad, zatim gromača, suh zid od ne-

tesana kamena pa obor te obrov, reč koju Mažuranić po Miklošiću izvodi od obrovati, dok je Šišić zajedno s rečju ban dovodi u vezu s Obrima izvodeći odatle mesna imena Obrov, Obrova, Obrovo, Obrovac,² pa zatim reči ograda, okol i samograd («uvala sva humcima okružena») te stobor, ograda od kolaca, proštača, proučivši sve te i njima srodne reči dobivamo pregled naziva, što ih u našim pisanim spomenicima nazivamo za imena grad, gradac, gradina, što ih i danas na stotine susrećemo u našim gorovitim krajevima. A sve su to zemljani nasipi ili kamene ograde po našim pustim gorama, davne utvrde, što su u neznanim vremenima branile žive ljude i njihova plodna polja od neprijatelja. I doista sva su naša krška polja opasana upravo strateški razmeštenim ovakovim gradinama. Sa svojih doistoričkih nekropola glasovito Glasinačko polje, jedna od najlepših visoravni u Bosni, opasano naokolo valovitim brdima, zaštićeno je osim prirodnim položajem s 29 gradina, što su smeštene na važnijim glavicama, a sastoje od manjih ili većih suhordina na oblik kola ili venca.³ Glasovito Duvanjsko polje okružuje 21 ovakova doistorička gradina.⁴ U Hrvatskoj nižu se po gorama oko ličkog, gackog i krbavskog polja isto takove brojne gradine podignute katkada na velikoj visini. Nad Turjanskim u Lici nalazi se na kosi Baćinovcu 1165 metara nad morem Velika i odmah do nje Mala Gradina. Usred puste šume steru se tamo 70 metara dugački zidovi od velikog neklesanog kamena, prave gromače zatvarajući četverokutnu ravan. Stojeći na tim zidinama, što se kao široki klrševiti drum u daljini gube u šumskoj guštari mi danas više ne shvaćamo pravu svrhu i duh ovih gradnja. Odviše su nam daleka i odviše tuđa ona vremena, kad je čovek ovakove zidine gradio. A morao je tada biti težak život, ozbiljna vremena, kad su ljudi morali podizati na stotine ovakovih otvrda po gorama. Morala je to biti nekakova dugačka i teška borba, nekakovo veliko ratovanje, dugogodišnje prodiranje nekakvoга naroda u naše današnje zemlje. Moralo je to biti vreme dugotrajnih opsada, strašnih juriša na noževe, neznanih junaštva i mejdana onako nešto, kao što je bilo kasnije naše dugotrajno ratovanje s Turcima. Možda je to bila borba prastanovnika s Ilirima, Kel-

*) Povodom Mažuranićevih »Prinosa za hrvatski pravno-povjestni rječnik«. (Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1908.—1922.). — Dodatci. U Zagrebu 1923.

¹ Vidi Mjesečnik. Glasilo pravničkoga društva. Broj 3. God. XLIX. Zagreb. Ožujak 1923.

² Šišić: Geschichte der Kroaten I. str. 55.—56. Zagreb 1917.

³ Glasnik zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu. XXVI. str. 100. Sarajevo 1914.

⁴ Klaić. Duvanjsko polje. Hrvatsko Kolo. Knjiga III. str. 53. Zagreb 1906.

tima ili s kojim drugim od starih naroda, o kojima tako malo znamo, a koji je polagano osvajao današnje naše zemlje. Ili su pak te gradine nastale u teškim društvenim prilikama onako, kao što su sredovečni burgovi nastajali u feudalna vremena. Dakako, nisu te utvrde nastale odjednom, nisu poslužile tek u jednoj borbi. Bosanske nam neke gradine, koje su dosad najbolje proučene kažu, da su ih ljudi gradili već u mlađe kameno doba, da su najviše služile u doba kovina, bronzano i železno, te da su mnoge od njih proživjele duga stotoljetna doistoričkih vremena te segnule i u doba Grka, koji su negde u četvrtom stoleću pre Krista podizali uz naše obale mnoge gradove, a gradili su po svojoj prilici i podalje mora kolosalne zidine Ošanića gradine kraj Stoca u Hercegovini.⁵ Premda Grci donose novi život u naše današnje zemlje, još uvek stoje stare gradine, njih ne ruše političke promene, život teče nesmetano dalje, unatoč novih državnih tvorba i novih gospodara. Novi životni oblici tek polagano zamenjuju stare, preživjele, ili još bolje jedni se drugim prilagođuju stvarajući nešto treće, posve novo i sposobno za život. I Rimljani, osnivači, kao što je opće poznato mnogih naših današnjih gradova, znadu, da stare gradine, ako treba udese prema svojim potrebama, a mnoga je doistorička gradina sigurno doživela i srednji vek te poslužila kao prvi početak gdekojemu srednjevekovnome burgu.

Vrlo mnogo može da nam kazuje ovakova gradina, što poteče iz vremena, kad su nastajali temelji svega današnjeg društvenoga poretka, gradina, što opstoji tolika tisućljetna. Menjala su se vremena, a opet od svakog je što god preostalo u njoj. Tako na Gradini na Mlakvenoj Gredi, nedaleko železničke stanice Studenaca u Lici usred stotine metara dugačkih ostataka doistoričkih zidina, što se dižu na kamenim liticama brda Mlakvene Grede, nalazi se i kasnija manja četverouglasta utvrda, što je zovu Crkvina, nalazi se tamo i rimskih novaca, a među liticama nađena je i jedna rimska brnja, kako kažu Ličani, »košulja od junaka, što je junaci nose«, kako tu reč sami tumače. (»Brnja i brnje lorica, thorax, oklop od kolutića spleten ili od ploča sastavljen... Rieč praslovenska izvodi se od kelt bruinne, prsi, a odatle da je prešla u sve germanske jezike (u gotskom brunjō, njem. Brünne) ter istom po tome i k nama...« tumači Mažuranić).⁶ Nema sumnje, da će nam naše gradine, kad budu jednom pro-

⁵ Glasnik zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu XXVI, str. 144.

⁶ O toj brnji vidi Hoffiller: Oprema rimskoga vojnika u prvo doba carstva. Vjesnik hrv. arh. društva N. S. sv. XII, str. 45.

učene vanredno poslužiti za shvaćanje davnije prošlosti naših zemalja, a možda će nam pružiti i mnoge neslućene poglede na život i prošlost našega naroda.

Nakon doistoričkih gradina, nakon gradnja Grka i Rimljana nastaje, i to baš u vreme, kad se južni Sloveni počinju spominjati opet jedna perioda podizanja gradova. Doba je to, kad se vizantijsko carstvo bori za svoj život te utvrđuje svoje krajeve obnavljajući stare i podižući nove gradove u svim svojim zemljama, a mnoge od tih zemalja tvore danas našu otadžbinu. Jireček, skupivši vesti savremenika o tom gradjenju gradova po Vizantiji kaže:⁷ »Car Justinijan je za vreme prve polovine svoje vladavine dao podići masu utvrđenja za odbranu. Prokopije u svojoj knjizi o građevinama carevim (588.) nabroja 80 utvrđenja na Dunavu i na 370 tvrđavica južno od granice sve do u Grčku. Tada su na pr. obnovljeni Singidun, Viminacij i Nais, u kraju Naisa obnovljeno beše 7, a 32 utvrđenja iznova podignuta, u Dardaniji 61 postavljeno u obrambeno stanje, a 8 iz temelja podignuto. Svaka župa [ἄγος] trebalo je da ima svoj zamak«. Iz daljeg Jirečekovog pričanja vidimo, da Justinijaneve gradnje u Evropi još nisu proučene, no iz njegovih gradnja u Africi, u Alžiru i u Tunisu znamo, da se tada gradilo u najvećoj žurbi tako, da nekoje gradnje nisu ni dovršene, a upotrebljavao se mnogo i stari materijal rimskih građevina: arhitravi, kapiteli, skulpture, kamenje s napisima i ostalo. Manji od tih Justinijanovih gradova u Africi imaju na uglovima četiri okrugle kule, a veći četvero, šestero ili osmerouglate kule na tri kata. Taj se tip raspoznaje i u našim zemljama. Kulina Ravna u dolini Timoka s okruglim kulama popravljena je od temelja materijalom rimskih građevnih ulomaka, a i velika većina spomenika rimskoga Viminacija nađena je u zidinama velikoga burga, što je bio podignut od kamena antiknih zgrada.

Spomenuli smo, da se u Justinijanovo doba susrećemo u zemljama balkanskoga poluostrva već sa Slovenima, a naskoro nailazimo i na političke tvorbe pojedinih slovenskih plemena. Ne znamo u kolikoj i u kakovoj su vezi najstarije oblasti naših plemena s nekadanjim rimskim i vizantijskim životom u našim krajevima, no svakako je zanimljivo, da su se mnoge naše oblasti razvile baš u krajevima bujnijega rimskoga života, naročito oko važnijih rimskih gradova. Hrvatska država nastaje u kraju, što je nekoć bio središte rimske Dalmacije, Zahumlje oko rimskoga grada

⁷ Jireček: Историја Срба. Предео Јован Радонић. I. 53.—54. Београд 1911.

Bone, kasnije Blagaja, Duklja oko rimske Dokleje, Slovinska zemlja Ljudevita Posavskoga ima svoje središte u rimskom Sisku, isprva samostalna oblast Liburnija u današnjoj ličko-krbavskoj županiji kao da je nastala oko grada Arupija, Slovenci kupe se oko Gosposvetskog polja, gde je stajao rimski grad Virunum itd. Ne znamo ni kada su nastali, ni kakvi su, ni koji su sve bili naši župski gradovi, središta pojedinih naših župa i nisu li i oni možda u kakvoj vezi s ranijim rimskim ili možda vizantijskim gradnjama, jer smo videli da je već Justinijan nastojao, da svaka župa u njegovoj državi ima svoj tvrđi grad. Nema uostalom nikakove sumnje, da su se tada, gdegod je trebalo, podizali i novi gradovi te je u ono doba već u punom jeku zidanje srednjevekovnih burgova.⁸ tih utvrđenih gospodskih konaka, što podaju tako značajno obeležje životu srednjega veka.

Mi doduše znademo, da većina naših današnjih varoši potiče iz najdavnijih vremena, no baš ovi veliki i prometni gradovi ne mogu nam gotovo ništa kazati o prošlosti. Jer gde život neprestano buja, stari spomenici i stare građevine nestaju bez traga, da dadu mesta novim, savremenim tvorbama. Tek tamo, gde behu u ratna vremena podignuti gradovi, u odaljenijim, manje pristupnim krajevima preostaše nam njihove ruševine, jer kad prodoše bojevi,

⁸ Naš narod zove gradom i castrum, Burg i varoš, civitas, Stadt i tvrđavu, arx, Festung, a napokon i dvorac, curia, Schloss. No kako je srednjevekovni grad posve osobita građevina, dajemo mu u nauci i osobiti naziv burg. Reč burg nije samo nemačka, nego je to opći indoevropski, dakle vrlo stari naziv. I grčki *Πύργος* i makedonski *βύργος* kao i latinski *burgus* označuju toranj, a zatim i manju utvrdu te je ta reč preko latinskog prešla u romanske, a valjda i u nemački jezik. (Piper: Burgenkunde. III. Auflage. München 1922. S. 1.). I u nas dolazi ta reč u istom značenju u raznim oblicima. U Mažuranićevim Prinosisma nalazimo borg prema talijanskom borgo s naznakom, da se spominje u kastavskom statutu. Kao burg dolazi u našim spomenicima g. 1493 u novljanskom časoslovu (Šurmin: Hrv. spomenici. 5 br. 376.). Prema burg imamo onda i izvedeno i burgar i purgar. Ovaj poslednji oblik dolazi već 1388. za građane Novog Brda u Srbiji, pak 1451. g.: »v stoli purgarskom sa vsimi purgari« u Rimnju (Šurmin: Hrv. spomenici str. 190.). Što više u očitijoj svezi s burg dolazi Purga i kao ime mesta u Hrvatskoj i to kod Lepoglave, Lobora, Bednje, Severina i Bosiljeva. Svagde bili su tu mali gradići, varošice, veli Mažuranić. No taj naziv dolazi u našim spomenicima i prema grčkome kao pirg,

koji ih stvoriše, ostadoše u pustim krajevima njihove puste zidine sve do danas. No baš takovi gradovi, a mora ih dosta biti u našim južnim gorovitim krajevima, nisu još proučeni. No tek feudalizam 12. do 15. stoleća, to pravo doba gradnje burgova, stvorio je u nas one brojne gradove, što se dižu na svakom iole zgodnijem položaju. Vrlo ih mnogo još i danas vidimo, dakako ponajvećma u ruševinama, no ima ih i pregrađenih i »ponovljenih«, a nekada ih je bilo i mnogo više, no od premnogih ne preostaše više ni temelji, nego im se tek spomen sačuvao po tome, što se mesto, gde su se nekada dizali i danas još zove grad ili gradište. Koliki je broj ovakvih gradišta i koliko je prema tome nekad bilo burgova u nas bit će jasno, ako spomenem, da se u najbližoj zagrebačkoj okolici, pod gorom Medvednicom,⁹ gde se danas nalaze zagrepčanima dobro poznate ruševine Susedgrada, Medvegrada i nešto istočnije još i ruševine grada Zeline te posve pregrađeni ostaci grada Bisaga, nalazi još preko dvadeset gradišta velikom većinom srednjevekovnih burgova, a svi su ti burgovi branili prelaz preko jedne jedine tekar kojih 40 km dugačke gore. Tako je nekoć bilo možda toliko burgova, koliko je danas sela, samo s tom razlikom, da kod smeštaja današnjih naselja u prvom redu odlučuje momenat ekonomski i prometni, dok je kod

pirga. Kralj Milutin govori o građenju pirga i prilaže pirgu selo Kucovo. (Iveković-Broz: Rječnik). Napokon i narodna pesma znade za pirgu: Grad gradila b'jela vila kao Carigrad, po njem pirge ispirgala kao Pirin grad. (Vuk: Srpske nar. Pjesme iz Hercegovine. Citirano po Iveković-Brozovom Rječniku). Nalazimo i pripev: Ala pirga na pirgu, nek se pirgu širi. (Dželaluddin Kurt: Hrvatske nar. ženske pjesme (muslimanske). Mostar 1902. str. 17.). Po svemu vidimo, da je reč burg u svojim raznim oblicima, već prema tome, odakle je došla do nas, običajna u svim našim krajevima već od 14. stoleća, što više, da je ušla i u narodnu poeziju te je stoga punim pravom možemo upotrebljavati u govoru, pogotovo pak kao naučni termin za srednjevekovni grad.

⁹ Medvednica je narodno ime gore, što je po tuđem, nemačkom nazivu zovu Zagrebačka gora. Prvi put je Medvednicu nazvao Gebirg Sagrab Baltazar Hacquet u Indeksu svoga dela Orcytophographia carniolica IV. Leipzig 1789. Za njim su se povelili kasniji geografi, pa i naši, dok se za apsolutizma nije zaboravilo staro narodno ime, a zavladao nemačko Agramer-Gebirge, kasnije jednostavno prevedeno na hrvatski, dok se naziv Medvednica tek gdegdje u narodu sačuvao.

gradnje srednjeevropskih burgova ponajprvo odlučivao momenat strateški. Ta burg je podignut da čuva i brani svoga gospodara od bilo čije navale, i da vlada nad svojom okolinom, te napokon burg je i stan, prebivalište gospodara i njegove družine. Prema ovoj trostrukoj svrsi svaki je burg i građen. Ako koji mu drago burg promotrimo s ta tri gledišta potpuno ćemo shvatiti sve njegove uredbe kao i čitavu tu osobitu gradnju. Ta je dakako posve u skladu s vremenom, kad je nastala, što više, ona je upravo produkt životnih prilika svoga doba.

Doista je svaki burg ponajprvo bio sagrađen za obranu svoga feudalnoga gospodara, koji je u ono doba često imao vrlo mnogo razloga, da se krije iza zidina podignutih na nepristupnom mestu te koji je brižno nastojao, da njegov burg bude i svojim smeštajem i svojim utvrdama spreman na borbu.

No vlasnik burga ujedno je i vlastelin, on je dominus terrestris prostranih poseda podno svoga grada. Zato i taj grad mora imati osim svoga defenzivnoga smeštaja još i smeštaj ofenzivni ili da bolje kažemo dominantni. Zato su se burgovi gradili u klancima, na prelazima preko gora, uz mora i reke, uz prevoze i mostove, jer to su bili položaji, s kojih se najočitije očitovala vlast i nad kmetom i nad trgovcem, nad domaćim i nad strancem, nad prijateljem i nad neprijateljem. Baš radi toga dominantnoga položaja bili su burgovi sedišta i braniči srednjeevropske vlasti i zato bejahu u rukama vlastele i plemstva, predstavnika vlasti onoga vremena. Dakako, da su silnici položaj svog burga često zlorabili, no i kraljevi su baš poradi te strateške, a po njoj i ekonomske vrednosti burgova prisvajali sve gradove, ako i ne uvek kao faktični, a ono barem kao juridički njihovi vlasnici, koji zapravo jedini imadahu pravo, da grade burbove, samo što često ne mogahu, da to svoje pravo očuvaju.

Dakako nije sva strateška važnost burga u njegovom dominantnom položaju, nego i u visokim i tvrdim zidinama. Ta burgovi su srednjeevropske tvrđave uokolo opasane zidom ili kako se u nas još kaže gradskim platnom, jer sve se indo-evropsko nazivlje za zid, navodi Mažuranić, svodi na prvotnu pomisao, da se ograde pletu, vijuju, uvek se pomišlja na plot, na voj, povoj. Samo gradsko platno pak brane tornjevi ili kako se gdegde kaže stubovi, te mnogi burgovi i sastoje zapravo iz tornja okruženog zidom. Tornjevi se dižu visoko poput crkvenog zvonika, pa zato zovemo i zvonik tornjem, a u dnu tornja često su bile tamnice te stoga mnogo puta naši pismeni spomenici zovu toranj tamnicom. I sveslovenska reč veža znači uz ostalo navlastito i toranj, a njezinc

današnje značenje u nas: presvođeni ulaz u kuću, nastalo je, kaže Mažuranić od tornja, što je bio nad ulazom u utvrđeni grad, a do koga se dolazilo preko mosta, koji se mogao dizati.

I zidine i tornjevi i utvrđeni ulaz, sve to beše u burgovima udešeno za odbranu i za borbu te gotovo i ne preostajahu mesta za ostale zgrade. Doista ni život u burgovima nije bio udoban, već priprost, ratnički. Često su jedine zgrade za stanovanje bili tornjevi. Tu nije bilo prostranih dvorana ni nameštaja i sam gospodar stanovao u palači, što također beše udešeno za odbranu, te radi toga ne imadahu ni pravih prozora, nego tek videlice i strelnice probijene kroz debele zidove. Tek su u gornjim bojevima te palače, dokle ne bi mogao doseći neprijatelj, bila nešto veća okna, u visini tekar mogao se videti po koji na luk svedeni obluk ili kako i danas dijalektički kažemo oblok.

No prodoše vremena srednjega veka, a s njima prodoše i burgovi. Život postade drukčiji te je i plemstvo moralo napustiti svoja stara nepristupna sedišta, moralo je saći s gorskih glavica, približiti se plodnim poljima te uz njih osnovati nova, savremena boravišta. Podno pustih burgova nastadoše gospodski dvorci s prostranim dvoranama, ukusnim pročeljima, raskošnim stubištima, okruženi senovitim parkovima punim egzotičnih stabala i mramornih kipova, te život plemstva procvate još jednoč nevidenim dotle sjajem. Beše to vreme 17. i 18. stoleća, kad plemstvo stade da svojim sjajem veliča sjaj svojih vladara. I ti s mnogo ukusa i veštine sagrađeni gospodski dvorovi, kojih je još puno Zagorje, Slovenija i drugi naši krajevi i kojih je, kako nalazimo u Mažuranićevim Prinosima 1683. godine u samom arcidakonatu goričkom, na kojih 200 km² bilo do šezdeset, dočekaše još i naše dane i nestaše tek u novo doba, kad nestade i njihovih gospodara.

Danas, u naše trgovačko i krijumčarsko doba, kada su sve intelektualne vrednote zabačene, kada se sve pretvara u novac, što se baca za delikatese, šampanjac, žene, — kad ljudi hoće da stvore novi život bez obzira na starinu, na prošlost, život bez tradicija, bez istorije, život današnjega ne obazirući se na juče i ne misleći na sutra, u doba ovakovog burnog života nije čudo, da ostaci mirne i sredene prošlosti naglo propadaju, da se stari gradovi prodaju, pregrađuju i posvema ruše, samo da se ponovno upotrebi njihova jeftina, no izvršna grada. U takovo doba skrajni je čas, da se setimo naših gradina i burgova, tih često jedinih glasnika prošlih vremena u kojima je ipak, usprkos današnjem shvaćanju, temelj našega života i sve naše kulture i materij

jalne i intelektualne. Zato se danas i bavi nauka gradinama i burgovima, zato se osnivaju posebni naučni instituti što se bave njihovim proučavanjem. Stoga se nastoji, da se njihovi ostaci što dulje sačuvaju, da budu rečiti svjedok prošlosti, a prošlost je glavica, koju moderno doba mora da upotrebi hoće li da živi razborito i dostojno čoveka. Priroda ne pozna stvaranja iz ničesa, započinjanja novog života bez obzira na neprekidni razvoj svega, što je na svetu, pa i našeg života.

Naša domovina puna je raznih gradina i gradova od najstarijih doistoričkih vremena pa sve do gospodskih dvorova 18. stoleća i do utvrda poslednjih borba. Nije davno, što je naša nauka počela proučavati te spomenike te nije čudo, da su nam oni još veoma nepoznati. No i u nas postoji Komisija za čuvanje umetničkih i historičkih spomenika, te u njezinim zbirkama imamo vanrednih i obilatih podataka i za poznavanje naših burgova. Rezultati naučnog rada u komisiji su također izvrsne moderne monografije nekih naših burgova. Prof. Đuro Szabó predsednik komisije izdao je i prvo sistematsko delo o srednjevekovnim gradovima u Hrvatskoj i Slavoniji. Ali kao sve ostalo, tako je i ovo nastojanje omeo veliki rat, a baš sada se oseća preka potreba, da se u ovo teško doba razaranja i vandalizama nastavi s ovim kulturno naučnim radom. To više se treba novom snagom dati na posao, što sada valja upoznati i burgove i sve ostale istorijske spomenike svih naših krajeva, prošlost čitavoga našeg naroda.

Uza sve to, što Mažuraniću nije bila specijalna zadaća proučavanje naših gradova, pružaju nam njegovi Prinosi obilnih podataka. Upotreбивši sve nazive, što ih Mažuranić navodi za burg i njegove građevne de-

love, još uvek preostaje obilje građe. Pre-daleko bi nas odvelo, kad bi stali govoriti o obrani i osvajanju gradova te stali nizati prerazne nazive navalnog i obrambenog oružja, da i ne spominjemo prikaz pravnih odnosa u našim srednjevekovnim gradovima. Napokon sam je Mažuranić napisao čitavu raspravu o imenima gradova, no uz naše današnje znanje treba još vrlo mnogo rada, da se iz takovog proučavanja stvore stalni naučni zaključci. Danas nam ti podaci daju tek naslućivati daleku, često vrlo zamamnu perspektivu. Vanredno su zanimljivi članci o pojedinim našim gradovima, a ima ih u Prinosima preko pedeset. I tu nalazimo uz pretežne istorijsko-juridičke momente i arheoloških prikaza, te u članku o zagrebačkom Gracu Mažuranić kuša ispravno odrediti položaj starih zagrebačkih vrata. Čitajući to razlağanje neverovatno se čini, da ni to još nije bilo naučno ispitano.

Mnogima će se ovaj rečnik činiti nešto arhaističan, no vanredno retko tkogod u nas s tolikom kulturom opravdava svoje stavove kao što to Mažuranić u predgovoru opravdava svoj pravopis. A što se tiče Mažuranićevih osobitih, katkada starijih nazora, oni će često naučnom radniku biti dragoceni, moguće će misao pomoći korigirati, mnogog će možda navesti na posve novi put. Na koncu ovo delo nije knjiga, što se uzimlje u ruku tek u nestašici znanja, da se u nju zagleda, što piše rečnik te da se nakon ubaveštenja spremi sa zaključkom: rečnik piše . . . , ne ovo je delo više, jer ono svojim podacima i svojim komentarom produbljuje naše znanje, daje nam poticaj i sili nas na mišljenje te u punom smislu promiče našu nauku.

Većeslav Heneberg.

PALAČA SANDALJA HRANIĆA U DUBROVNIKU.

Kad je Sandalj Hranić ustupio Dubrovačkoj republici svoju polovinu konavoske župe sa Donjom Gorom i Vitalijom, poklonila mu je republika, među ostalim, i jednu kuću svoja vlastelina Smiata Gradića, koja se graničila sa jednom već ranije Sandalju darovanom kućom. Tom prilikom, 29. juna 1419. god., obavezala se dubrovačka vlada »tei polače našim pinezmi krasno i mnogo slavno časno nakititi, napraviti uresiti, kako da je na videnje da su gospotske polače«.

Izvesni zaplet koji su nastali poslije toga i u samom Konavljju i uostaloj Bosni, onemogućise Dubrovčanima, da ostanu u svojoj polovini župe, pa prema tom, naravno, i da pridu izvršavanju preuzete obaveze. Ali, kad je 1420. Sandalj i po drugi puta ustupio svoj dio župe i omogućio Dubrov-

čanima da ga zaposednu, obećala mu je republika 20. maja pokloniti i treću kuću, onu kaluđerica Sv. Marije od angijela, koja je pre pripadala plemiću Vuku Soviću, i ukrasiti je o svom trošku isto kao i one dve prve.

I, doista, već u julu 1420. počinju većanja o kreditima i načinu za popravku Sandaljeve kuće. Plemić Nikola Pucić dobio je 23. jula naredbu, da tačno ispita šta sve mora da se uradi i da svoj predlog, na pismeno, podnese senatu. U slučaju da ne izvrši ovu naredbu trebao je Pucić da plati 25 perpera globe. On je posao shvatio ozbiljno i odmah ga preduzeo. U jesen, 13. oktobra, već se moglo većati o njegovim predlozima. Oni su glasali ovako: Vrata palače mora da se pomoću tri ili četiri stepenice obrnu pre-